

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора Грицюка Ігоря Васильовича на дисертацію Ржемовського Владислава Миколайовича «Міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми

Вибір теми дисертаційного дослідження Ржемовського В. М. «Міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері» є належно обґрунтованим, своєчасним і таким, що відповідає сучасним потребам розвитку кримінологічної науки, кримінально-правової політики та практики забезпечення фінансової безпеки держави.

Сучасна банківська система функціонує в умовах інтенсивної цифровізації фінансових відносин, транскордонного руху капіталу, поширення дистанційного банківського обслуговування, віртуальних активів, електронних платіжних інструментів та новітніх способів ідентифікації учасників фінансових операцій. Зазначені процеси створюють не лише нові можливості для розвитку фінансового сектору, а й формують якісно нове криміногенне середовище. Банківська інфраструктура дедалі частіше використовується для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, шахрайських операцій, прихованого переміщення активів, фінансування тероризму, обходу міжнародних санкцій та реалізації складних транснаціональних фінансово-злочинних схем.

Особливої актуальності порушена проблематика набуває для України в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації. Банківська та суміжна фінансова інфраструктура за таких обставин виконує не лише традиційні економічні, платіжні й кредитні функції, а й набуває безпекового значення. Виявлення та блокування фінансових каналів держави-агресора, запобігання санкційному обходу, контроль за рухом активів підсанкційних осіб, протидія використанню криптоактивів для прихованого фінансування та забезпечення прозорості міжнародної фінансової допомоги безпосередньо впливають на стан національної безпеки.

Не менш важливим чинником актуальності роботи є європейський інтеграційний курс України. Подальше наближення національного законодавства до стандартів FATF та правового доробку Європейського Союзу потребує переходу від формального відтворення міжнародних вимог до забезпечення їх реальної інституційної, технологічної та правозастосовної реалізації. Йдеться, зокрема, про розвиток фінансової розвідки, удосконалення банківського нагляду, регулювання діяльності постачальників послуг у сфері криптоактивів, розшук, заморожування та конфіскацію активів, удосконалення міжвідомчого й міжнародного обміну інформацією.

Наукову актуальність роботи посилює міжгалузевий характер досліджуваної проблематики. Міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері перебувають на перетині кримінології, кримінального права, міжнародного права, банківського регулювання, фінансового моніторингу, санкційної політики та цифрової аналітики. У вітчизняній юридичній науці відповідні питання здебільшого досліджувалися відокремлено, тоді як

комплексний аналіз міжнародних механізмів протидії банківській злочинності як цілісної багаторівневої системи залишається недостатньо розробленим.

З огляду на викладене тема дисертаційного дослідження В. М. Ржемовського є актуальною, має належне теоретичне підґрунтя та безпосереднє практичне значення для подальшого вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Дисертація В. М. Ржемовського є самостійною завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій на належному теоретичному та прикладному рівнях вирішується комплексне наукове завдання щодо формування кримінологічних засад міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері та визначення напрямів їх імплементації у національне законодавство і правозастосовну практику України.

Науковий рівень роботи визначається системністю її побудови, широкою предметною сферою, використанням значного масиву міжнародно-правових, європейських, національних нормативних і аналітичних матеріалів та поєднанням теоретичного, порівняльно-правового й емпіричного підходів.

У першому розділі сформовано теоретико-методологічне підґрунтя дослідження. Автор розкриває методологію дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері, аналізує відповідні злочини як об'єкт кримінологічного пізнання, пропонує їх класифікацію, досліджує стан, структуру, динаміку, латентність, детермінанти, особу правопорушника та віктимологічні особливості.

Другий розділ спрямований безпосередньо на дослідження системи міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері. Послідовно аналізуються конвенційні міжнародно-правові механізми, діяльність FATF, MONEYVAL, Базельського комітету з банківського нагляду, Егмонтської групи, механізми Європейського Союзу, а також санкційно-безпековий напрям протидії сучасним фінансовим загрозам.

У третьому розділі результати теоретичного та міжнародно-правового аналізу трансформовано у прикладну площину. Автором досліджено стан імплементації міжнародних стандартів в Україні, здійснено порівняльно-правовий аналіз моделей Польщі, Естонії та Чехії, а також запропоновано напрями вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері в умовах європейської інтеграції та воєнного стану.

Позитивної оцінки заслуговує емпірична складова дослідження. Автором використано результати анкетування 388 осіб, професійна діяльність яких пов'язана з розслідуванням економічних і фінансових кримінальних правопорушень, фінансовим моніторингом, кібербезпекою, прокурорською, судовою, адвокатською діяльністю та банківським комплаєнсом. Матеріали анкетування доповнено офіційними й аналітичними матеріалами Держфінмоніторингу України, Національного банку України та міжнародних організацій і спеціалізованих інституцій.

Належним є рівень апробації результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. За результатами проведеного дослідження опубліковано 10 наукових праць, серед яких 4 статті у наукових фахових

виданнях України та 6 тез наукових повідомлень. Тематика публікацій охоплює ключові напрями дисертаційної роботи – міжнародний досвід запобігання злочинності у банківській сфері, систему суб'єктів протидії, міжнародні механізми запобігання, функціонування фінансової розвідки, проблеми спеціалізації правоохоронної діяльності та криптоактивні механізми обходу санкцій.

Таким чином, наукові публікації здобувача за кількістю, тематичною спрямованістю та змістом належно представляють основні результати дисертаційного дослідження.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота їх викладу в опублікованих працях

Наукова новизна дисертації визначається комплексним підходом до міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері як до багаторівневої кримінологічно-правової системи, яка поєднує міжнародно-правовий, інституційний, європейський наднаціональний, санкційно-безпековий та національно-імплементаційний виміри.

До найбільш значущих результатів дослідження належить розроблення цілісної концепції протидії злочинам у банківській сфері, у якій кримінологічну характеристику відповідної злочинності поєднано з міжнародними механізмами протидії та напрямками їх імплементації у законодавство й правозастосовну практику України.

Науковий інтерес становить запропонована автором класифікація злочинів у банківській сфері, яка охоплює: злочини проти встановленого порядку здійснення банківської діяльності; злочини проти фінансової безпеки та інструментарію банківської системи; злочини проти майнових прав і законних інтересів учасників банківських правовідносин; злочини у сфері службових, інформаційних і комплаєнс-відносин у банківській діяльності.

Важливим теоретичним результатом є авторське бачення системи міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері як структурно впорядкованої системи, що поєднує норми міжнародного права, право Європейського Союзу, стандарти FATF і MONEYVAL, банківсько-наглядові стандарти та механізми інформаційної взаємодії підрозділів фінансової розвідки.

Ознаками наукової новизни характеризуються положення щодо складових кримінологічного забезпечення протидії злочинам у банківській сфері, авторська типологія правопорушників, диференціація детермінант банківської злочинності, розроблення функціональної системи взаємодії міжнародних і національних суб'єктів протидії.

Заслугує на увагу розвиток концепції AML/CFT-системи як складової не лише фінансової, а й національної безпеки держави. В умовах повномасштабної агресії автор обґрунтовує необхідність поєднання класичного фінансового моніторингу із санкційним і безпековим компонентами, виявленням фінансових каналів підтримки підсанкційних осіб, використанням криптоактивів, транскордонних посередницьких структур та банківської інфраструктури в інтересах держави-агресора.

Практично орієнтований характер має запропонована автором тривимірна модель оцінювання національної AML/CFT-системи через нормативний, інституційний та операційний виміри, а також сформована поетапна модель її подальшого розвитку.

Положення, заявлені здобувачем як такі, що становлять наукову новизну, загалом логічно пов'язані з метою і завданнями роботи, розкриті в основному тексті дисертації, відображені у висновках та належною мірою апробовані в наукових публікаціях.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Отримані В. М. Ржемовським результати, сформульовані положення, висновки та рекомендації мають належний рівень наукової обґрунтованості.

Цьому сприяє чітке визначення мети дослідження, яка полягає в теоретичному узагальненні та розв'язанні комплексної науково-прикладної задачі щодо міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері та виробленні пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства, фінансово-моніторингової, банківсько-регуляторної і правоохоронної практики.

Поставлені у дисертації завдання послідовно реалізовано у структурі роботи. Від розроблення методологічних засад та визначення понятійного апарату автор переходить до кримінологічної характеристики злочинів у банківській сфері, далі – до системного аналізу міжнародних механізмів їх протидії, після чого оцінює стан національної імплементації та формує пропозиції щодо її вдосконалення.

Методологічна основа роботи має комплексний характер. Автор використовує діалектичний, системний, функціональний, аксіологічний, статистичний, соціологічний, емпірично-аналітичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, історико-правовий та догматичний методи. Як допоміжний емпіричний інструмент застосовано аналітику блокчейн-транзакцій, що є актуальним з огляду на зростання ролі віртуальних активів у сучасних схемах легалізації злочинних доходів та обходу санкцій.

Аргументація здобувача має переважно системний характер. Теоретичні положення співвідносяться з міжнародними стандартами, нормативним матеріалом та інституційною практикою. Порівняльно-правові висновки використовуються не як самоціль, а як підґрунтя для визначення придатних для України моделей удосконалення фінансової розвідки, банківського нагляду, цифрової інтеграції реєстрів, регулювання криптоактивів і забезпечення міжвідомчої взаємодії.

Загальні висновки відповідають змісту основної частини роботи та відображають результати виконання поставлених завдань. Вони поєднують теоретичні узагальнення, оцінку міжнародних механізмів, характеристику сучасного стану національної системи і конкретні напрями її подальшого вдосконалення.

Окремі положення дисертації мають дискусійний характер, що є закономірним з огляду на комплексність і міжгалузевість обраного предмета дослідження та не знижує загального рівня наукової обґрунтованості отриманих результатів.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Поставлене у дисертації наукове завдання виконано на належному рівні.

Здобувачем розроблено методологічні засади дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері, сформульовано авторське розуміння відповідної категорії злочинів, здійснено їх класифікацію та кримінологічну характеристику, систематизовано міжнародні механізми протидії, проаналізовано практику їх імплементації та сформульовано пропозиції щодо подальшого розвитку національної системи.

Про належне оволодіння методологією наукової діяльності свідчить використання здобувачем різнорівневого методологічного інструментарію та його прив'язка до конкретних дослідницьких завдань. Особливої уваги заслуговує поєднання традиційних методів правничих досліджень з емпірично-аналітичним підходом, анкетуванням фахівців та використанням цифрових аналітичних інструментів.

Здобувач демонструє здатність самостійно працювати з міжнародними договорами, актами Європейського Союзу, документами FATF, MONEYVAL, Базельського комітету з банківського нагляду, матеріалами фінансової розвідки та банківського регулювання, зіставляти різні моделі правового та інституційного регулювання, формулювати узагальнення і пропозиції *de lege ferenda*.

Наведене дає підстави констатувати належний рівень сформованості компетентностей, необхідних для проведення самостійних наукових досліджень за спеціальністю 081 «Право».

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Теоретичне значення дисертації полягає у розвитку наукових положень про природу, зміст і систему міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері, уточненні понятійного апарату відповідного напрямку кримінологічних досліджень, удосконаленні класифікації банківської злочинності та розробленні комплексної моделі взаємодії міжнародних і національних суб'єктів протидії.

Запропоновані підходи можуть бути використані у подальших дослідженнях проблем фінансової та економічної злочинності, міжнародного співробітництва у сфері запобігання злочинності, фінансового моніторингу, санкційної політики, повернення активів та кримінологічного забезпечення фінансової безпеки.

Практичне значення отриманих результатів пов'язане з можливістю їх використання у правотворчій діяльності при вдосконаленні національного законодавства та його адаптації до стандартів FATF і права Європейського Союзу.

У діяльності Держфінмоніторингу України, Національного банку України, Бюро економічної безпеки України, інших правоохоронних органів і прокуратури можуть бути використані положення щодо вдосконалення міжвідомчої взаємодії, паралельного фінансового розслідування, аналітичного супроводження проваджень, виявлення кінцевих вигодонабувачів та використання фінансово-розвідувальної інформації.

Практичний інтерес становлять рекомендації щодо розвитку механізму доступу до інформації про банківські та платіжні рахунки, посилення нагляду за постачальниками послуг у сфері криптоактивів, удосконалення розшуку, заморожування і конфіскації активів, розвитку санкційного комплаєнсу та захисту коштів міжнародної фінансової допомоги і відбудови.

Результати дослідження також можуть використовуватися в освітньому процесі при викладанні кримінології, кримінального, фінансового та банківського права, підготовці навчальних і навчально-методичних видань, а також у системі підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку, прокуратури, БЕБ, Держфінмоніторингу, НБУ та інших суб'єктів протидії злочинам у банківській сфері.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертація В. М. Ржемовського є цілісною та завершеною кваліфікаційною науковою працею. Її структура відповідає поставленій меті та завданням і охоплює анотацію, зміст, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які містять одинадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел та додатки.

Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, з яких 197 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 229 найменувань. Роботу доповнено сімома додатками, які містять матеріали авторського емпіричного дослідження, класифікаційні та аналітичні матеріали.

У вступі належним чином обґрунтовано вибір теми, визначено зв'язок дослідження з науковими програмами і стратегічними документами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет, розкрито методологію, емпіричну базу, положення наукової новизни, практичне значення, наведено відомості про апробацію та публікації.

Перший розділ «Теоретичні засади протидії злочинам у банківській сфері» виконує концептуально-методологічну функцію. У ньому сформовано вихідний понятійний апарат, визначено місце злочинів у банківській сфері в системі кримінологічних і кримінально-правових категорій, запропоновано їх класифікацію та розкрито основні елементи кримінологічної характеристики.

Другий розділ «Система міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері» є центральним з погляду предмета дисертації. У ньому досліджено конвенційні, інституційні, європейські наднаціональні та санкційно-безпекові механізми. Позитивно слід оцінити прагнення автора не обмежувати міжнародний механізм виключно міжнародними договорами, а дослідити вплив стандартів «м'якого права», взаємних оцінок, банківського нагляду, фінансової розвідки, санкційних режимів і міжнародного обміну інформацією.

Третій розділ «Імплементация міжнародних механізмів у національне законодавство та практику України» має виразне прикладне спрямування. Автор оцінює стан української AML/CFT-системи, здійснює порівняння української моделі з моделями Польщі, Естонії та Чехії і на цій основі формулює систему пропозицій щодо подальшого вдосконалення кримінально-правових, інституційних, конфіскаційних, санкційних, технологічних і платіжно-інфраструктурних механізмів.

Між структурними частинами дисертації простежується змістовий зв'язок. Теоретичні положення першого розділу утворюють підґрунтя для аналізу міжнародних механізмів у другому, а встановлені закономірності та проблеми враховуються під час оцінки національної системи і формування рекомендацій у третьому розділі.

Загальні висновки відповідають меті, завданням та змісту дисертації, узагальнюють її основні результати і містять як теоретичні положення, так і прикладні рекомендації.

Робота написана науковим стилем, характеризується послідовністю викладу та використанням сучасної спеціальної термінології. Окремі положення мають дискусійний характер або потребують додаткового уточнення, однак це не порушує внутрішньої логіки роботи і не впливає на висновок щодо її завершеності.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у практичній діяльності

Результати дисертації В. М. Ржемовського доцільно використовувати у правотворчій діяльності при подальшому наближенні законодавства України до міжнародних та європейських стандартів у сфері AML/CFT, банківського нагляду, обігу віртуальних активів, санкційного контролю, розшуку, заморожування та конфіскації активів.

Окремі положення можуть бути враховані Держфінмоніторингом України та Національним банком України під час удосконалення механізмів ризикоорієнтованого фінансового моніторингу, міжвідомчого інформаційного обміну, банківського комплаєнсу і виявлення операцій, пов'язаних із санкційним обходом та прихованим переміщенням активів.

Для органів досудового розслідування та прокуратури практичне значення мають рекомендації щодо розвитку паралельних фінансових розслідувань, використання фінансової аналітики, встановлення кінцевих вигодонабувачів, підвищення конфіскаційної спрямованості кримінальних проваджень і забезпечення процесуально придатного використання фінансово-розвідувальної інформації.

Матеріали порівняльно-правового дослідження можуть використовуватися при підготовці програм європейської інтеграції у сфері фінансової безпеки, розвитку цифрової AML/CFT-інфраструктури та адаптації національних механізмів до діяльності нової європейської AML/CFT-архітектури.

Матеріали дисертації також доцільно використовувати у науково-дослідній та освітній діяльності, підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, а також програм професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку, прокуратури, фінансової розвідки та банківського сектору.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію В. М. Ржемовського, вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний або уточнювальний характер та можуть бути предметом обговорення під час публічного захисту.

1. У дисертації запропоновано досить широке розуміння категорії «злочини у банківській сфері». Автор обґрунтовано виходить за межі тих кримінальних правопорушень, безпосереднім об'єктом яких є порядок здійснення банківської діяльності, та включає до відповідної категорії діяння, в яких банківська інфраструктура використовується як інструмент легалізації доходів, шахрайства, санкційного обходу, транснаціонального переміщення активів тощо. Такий функціональний підхід має наукові переваги, однак водночас створює ризик надмірного розширення меж досліджуваної категорії. Адже банківські рахунки, перекази або інші фінансові інструменти можуть використовуватися під час вчинення значної кількості різномірних кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим доцільним було б чіткіше конкретизувати мінімальний критерій функціонального зв'язку, за наявності якого певне кримінальне правопорушення слід відносити саме до злочинів у банківській сфері, а не лише до злочинів, під час вчинення яких банківська інфраструктура мала допоміжне значення.

2. У дисертації обґрунтовано цілісну систему міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері та функціональну модель взаємодії суб'єктів. Водночас недостатньо уваги приділено критеріям оцінки ефективності цієї моделі в умовах воєнного стану (наприклад, FATF/MONEYVAL, національних FIU, банківських регуляторів і правоохоронних органів тощо).

3. Не зважаючи на ґрунтовний аналіз санкційно-безпекових механізмів та прикладу використання криптоактивів (зокрема A7A5), у роботі могло б бути ширше розкрито процесуальні аспекти використання аналітики блокчейн-транзакцій як джерела орієнтуючої інформації в кримінальному провадженні. Більш детальне висвітлення меж допустимості таких даних з урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства України та стандартів ЄСПЛ дозволило б посилити практичну цінність відповідних положень.

4. У розділі, присвяченому напрямам удосконалення національної системи, автор пропонує низку важливих заходів (включення CASP/VASP, централізований доступ до інформації про рахунки, посилення зворотного зв'язку ДСФМУ з кримінальною юстицією). Однак окремі інституційні колізії між адміністративною моделлю функціонування Державної служби фінансового моніторингу України та завданнями органів досудового розслідування розкриті недостатньо глибоко. Більш детальний аналіз можливих механізмів узгодження цих функцій посилив би практичну спрямованість рекомендацій.

Висловлені зауваження мають переважно дискусійний та уточнювальний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та можуть бути враховані автором у подальших наукових дослідженнях.

Відсутність порушень академічної доброчесності

За результатами ознайомлення з дисертацією В. М. Ржемовського та представленими науковими публікаціями підстав для констатації порушень академічної доброчесності не встановлено.

Дисертаційна робота має характер самостійного наукового дослідження. Положення, ідеї, нормативні матеріали, статистичні та аналітичні дані інших авторів і установ супроводжуються відповідними посиланнями на джерела.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Ржемовського Владислава Миколайовича на тему «Міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері» є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій одержано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують актуальне наукове завдання щодо формування кримінологічних засад міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері та визначення напрямів їх імплементації у національне законодавство і правозастосовну практику України.

За актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, ступенем виконання поставленого наукового завдання та повнотою оприлюднення основних результатів дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40. Ржемовський Владислав Миколайович, за результатами публічного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент:

**професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, професор**

Ігор ГРИЦЮК